

Artvin Borçka'daki Yiğma Ahşap Camiler

Rümeysa COŞKUN* ve Banu ÇELEBİOĞLU**

* Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi
İstanbul, Türkiye
ORCID: 0000-0002-3747-0298
rumeysacskn@gmail.com (İletişim yazarı)

** Yıldız Teknik Üniversitesi
İstanbul, Türkiye
ORCID: 0000-0003-2127-3596
banu_celebi@yahoo.com

Araştırma makalesi

Geliş: 26/02/2020
Revizyon: 13/07/2020
Kabul: 14/07/2020
Yayımlanma: 30/07/2020

Öz

Doğu Karadeniz Bölgesi'nde Artvin'in Borçka İlçesi çok sayıda ahşap sivil ve dini mimari yapıyı barındırmaktadır. İlçede bulunan 19.yüzyıla ait dini yapılar yapım teknikleri ile dikkat çekmektedir. Yöre halkının koruma çabaları sayesinde günümüze ulaşan camilerden bazıları tescillenip restorasyonları gerçekleştirilirken, bir kısmı halen halkın çabaları ile onarılmaktadır. Bu çalışma kapsamında Borçka'da bulunan ve yiğma ahşap sistem ile inşa edilmiş olan İremit Camisi (1851), Camili Köyü Merkez Camisi (1891 öncesi), Muratlı Köyü Camisi (1846) ve Düzköy Camisi (1857) incelenmiştir. Camili Köyü Merkez, Muratlı Köyü ve Düzköy Camileri mimari özellikleri ile ele alınırken İremit Camisi analitik rölöve çizimleri ve analizleri ile belgelenmiştir. Ayrıca çalışma kapsamında İremit Camisi'nin koruma sorunları incelenmiş, geçmiş olduğu değişimler takip edilerek sürece dahil edilmiştir. Bu çalışma ile Borçka'da bulunan camilerin koruma sorunlarına dikkat çekilip, henüz tescili yapılmamış olan camilerin tescillenerek koruma kriterlerine uygun restorasyon projeleri ile korunması amaçlanmıştır. Bölgedeki mevcut doğa turizmine ahşap camileri de ekleyerek bölgede tanınırlığının ve koruma sürekliliğinin sağlanmasına katkı yapılmış olacaktır.

Anahtar kelimeler: Artvin, Borçka, ahşap yiğma, cami, koruma

Wooden Mosques at Borcka District in Artvin

Rümeysa COŞKUN* and Banu ÇELEBİOĞLU**

* *Fatih Sultan Mehmet Vakıf University
Istanbul, Turkey
ORCID: 0000-0002-3747-0298
rumeysacskn@gmail.com (Corresponding author)*

** *Yıldız Technical University
Istanbul, Turkey
ORCID: 0000-0003-2127-3596
banu_celebi@yahoo.com*

Research article

Received: 26/02/2020

Received in revised form: 13/07/2020

Accepted: 14/07/2020

Published online: 30/07/2020

Abstract

There are lots of wooden civil and religious architectural artifacts in Artvin Borçka district in East Black Sea region. The religious buildings within the district identifies with their construction techniques. Some of these mosques have been registered and restored by the conservation efforts of local communities. A few of them are still under conservation process by local communities. This study reviews Camili Merkez Mosque (before 1891), Muratlı Mosque (1846), Düzköy Mosque (1857), İremit Mosque (1851) which are built with wooden-masonry technique in Borçka district. Camili Köyü Merkez, Muratlı, Düzköy Mosques are reviewed by only their architectural properties. İremit Mosque is further studied and documented with analytic survey drawings and analysis. Furthermore, the reviewed building's conservation problems are examined, their transformations are followed throughout the process and the finds are added to the study. With this study, it is aimed to draw attention to the conservation problems of the Mosques in Borçka. Moreover, it is aimed to provide restoration projects that meet the conservation principles to currently unregistered mosques. By adding wooden mosques to existing nature tourism in the region, it will contribute to ensure its recognition and conservation continuity in the region.

Keywords: Artvin, Borçka, wooden masonry, mosque, conservation

1. GİRİŞ

Artvin ili, geçmişten günümüze kadar sahip olduğu yoğun ormanlık alanları sayesinde ahşap malzeme kullanılarak oluşturulan mimarisi ile kendine özgü bir kimlik kazanmıştır. Şehrin kırsal kesimlerinde ahşap ve taş malzemenin bir arada kullanılarak inşa edildiği çok sayıda sivil ve dini mimari örneği yer almaktadır. Bu makale kapsamında, yığma ahşap sistem genel özellikleri ile ele alınıp, Artvin'in sekiz ilçesinden (Güleçoğlu, 2019: 3) biri olan Borçka'da bulunan yığma ahşap camiler mimari özellikleri bakımından incelenecektir. Camilerin aynı ilçede bulunması ve aynı yapım sistemine sahip olmalarının yanında 19.yy'a tarihlenmeleri de bir diğer ortak özellikleridir. Bu çalışma ile bölgenin son yıllarda ön plana çıkan doğa turizmine, tarihi ahşap camileri de ekleyerek tanınırlığının ve koruma sürekliliğinin sağlanmasına katkı verilmesi amaçlanmıştır.

Borçka ilçesinin Artvin'in Gürcistan ile olan sınırının büyük bir bölümünü kapsamaması, bölgenin bugün ki etnik kimliğinin oluşmasına büyük katkı sağlamıştır. Günümüzde ilçede, Gürcüce Türkçeden sonra en çok konuşulan dildir.

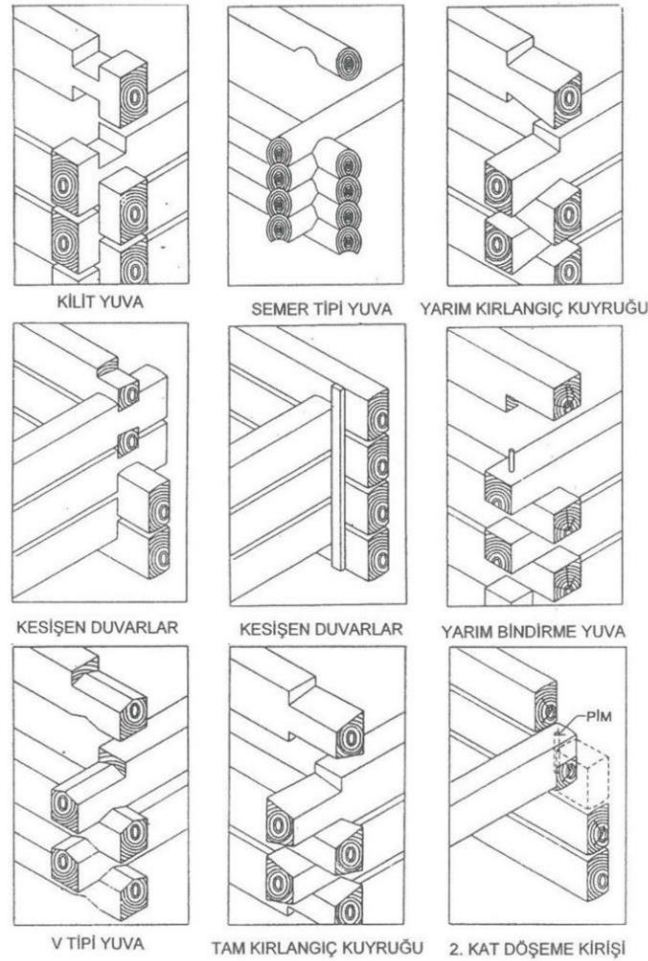
İl merkezine uzaklığı 32 km olan ilçenin büyük bir bölümünü Doğu Karadeniz sıra dağlarının doğu uzantısı kaplar. Dağ ve tepeleri ayıran derin vadiler, debi ve rejimi yüksek olan akarsu yataklarını oluşturur. Karadeniz ikliminin hakim olduğu ilçede yaz ve kış mevsimleri bol yağışlıdır ve ılık hava egemendir. Bitki örtüsünü ağaçlar ve meralar teşkil eder (Borçka Belediyesi, 2019a). Bu özellikler bölgede ahşabın ana yapım malzemesi olarak kullanılmasında etkili olmuştur.

Borçka ilçesi sivil ve dini yapılarda bölgenin genel mimari özelliklerini yansıtan birçok yapıya sahiptir. Bölgedeki dini mimari yapılar üzerine yapılan literatür çalışmalarında ilçede bulunan Camili Köyü Merkez, Muratlı Köyü, Düzköy ve İremit Camilerinin, 19.yy'a ait olmaları ve döneminin ve bölgenin mimari özelliklerini yansıtmalarına rağmen sadece Camili Köyü Merkez ve Muratlı Köyü Camilerinin tescillenerek koruma altına alındıkları gözlenmiştir. İremit ve Düzköy Camileri ise henüz tescillenmemiş olup, yöre halkının çabaları ile korunmaktadır. Günümüze kadar halkın yaptığı onarımlar sayesinde ayakta kalmış olmalarına rağmen, bilinçsizce yapılan bakım çalışmalarından dolayı özgün hallerinden uzaklaşmaktadırlar. Literatür taramalarında söz konusu camilerden İremit Camisi hakkında herhangi bir araştırma yapılmamış olması çalışmanın bu cami üzerine yoğunlaşmasında etkili olmuştur. Makale kapsamında çalışma konusu belirlendikten sonra, 2018 yılında, sahada çalışmalar yapılmış ve İremit Camisi'nin rölöve çizimleri için gerekli ölçümler yapıp, fotoğraflar ile o gün ki durumu belgelenmiş, sözlü kaynaklardan elde edilen bilgiler ile çalışma desteklenmiştir. Camili Köyü Merkez Camisi ise fotoğraf ve kroki çizimleri ile belgelenmiştir. Sahadaki çalışmalardan sonra proje sürecine girilerek İremit Camisi'nin rölöve çizimleri ve analizleri tamamlanmıştır. Çalışmanın son aşamasında, dört cami hakkında yazılı ve sözlü kaynaklardan elde edilen bilgiler ışığında yazım aşaması tamamlanmıştır. Makalenin yazım sürecinde İremit Camisi'nin geçirmiş olduğu değişimler de gözlenerek çalışmaya dahil edilmiştir.

2. YIĞMA AHŞAP YAPIM SİSTEMLERİ

Ahşap yığma sistemler, ağaç gövdelerinin üst üste getirilmesiyle oluşturulmuş bir sistemdir. Bu sisteme çantı tekniği de denilmektedir. Çantı camiler konusunu sanat tarihinde ilk kez gündeme getiren isim ise Ekrem Hakkı Ayverdi'dir (Nefes ve Gün, 2016: 300). Yığma yapı esaslarına göre, üst üste getirilerek oluşturulmuş duvarlar taşıyıcı sistemi oluşturmaktadır (Bostancıoğlu, 2004: 43). Genellikle yığma taş bir temel ve bodrum kat duvarı üzerine yatay

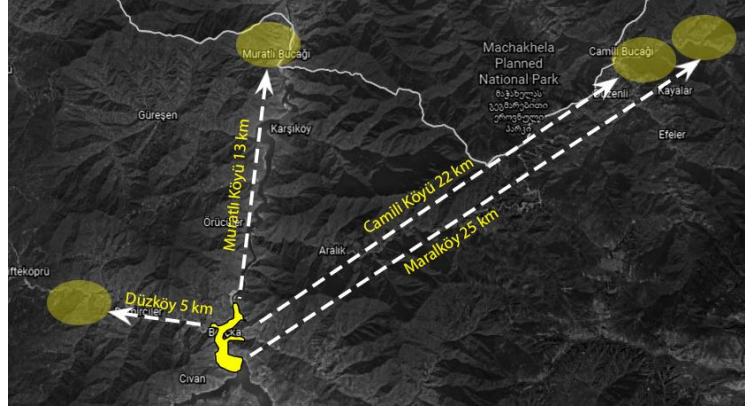
olarak kalas ya da ahşap plakaların dizilmesiyle oluşur. Ahşap yığma tekniği karakteristik ve en eski yapı tekniğidir. Kullanılan tahtalar 4-6 cm kalınlığında, 20-30 cm genişliktedir. Bu sistemde ikinci bir taşıyıcı eleman yoktur (Zorlu, 2017: 47). Ahşap yığma sistem, ahşabın yaygın olduğu iç kesimlerde daha sık görülmektedir (Cengiz, 2015: 22). Bu sistemde diğer önemli bir konu da dış hava etkenlerine karşı masif ahşap kütüklerin üst üste uygulanmasındaki ayrıntıda alınacak önlemlerdir. Rüzgar, yağmur, toz, gürültü vb. etkenlere karşı gerekli önlemlerin alınması kullanım süreci için önem taşımaktadır (Bostancıoğlu, 2004: 43). Yığma sistemlerde farklı geçme detayları uygulanmaktadır (Şekil 1).

Şekil 1. Yığma ahşap sistemde geçme detayları (Bostancıoğlu, 2004: 44)

3. BORÇKA İLÇESİNDEKİ YIĞMA AHŞAP CAMİLER

Çalışma kapsamında yer alan camiler; Borçka ilçesine 25 km uzaklıktaki Maralköy'de bulunan İrem Camisi, 22 km uzaklıkta bulunan Camili Köyü'ndeki Camili Köyü Merkez Camisi, 13 km uzaklıkta bulunan Muratlı Köyü Camisi ve 5 km uzaklıktaki Düzköy'de bulunan Düzköy Camisi'dir (Şekil 2). Camilerin malzeme ve yapım teknikleri ile plan özellikleri birbirleriyle benzer özellikler gösterdiğinden dolayı ortak başlıklar altında ele alınıp, sonrasında her cami kendi içerisinde özel olarak incelenmiştir. Camili Köyü Merkez, Muratlı ve Düzköy Camileri plan ve cephe özellikleri ve mimari elemanları ile alınırken, İrem Camisi bunlara ek olarak rölöve çizimleri ve analizler ile desteklenmiştir.

Şekil 2. Camilerin Borçka İlçesi'ne göre konumları (07.02.2020 tarihinde Google Earth sitesinden alınan harita üzerine birinci yazar tarafından içerik ilavesi yapılarak yeniden üretilmiştir)

3.1. Malzeme ve Yapım Teknikleri

Artvin'de yoğun olarak bulunan kestane ağaçları, yapısının sert ve dayanıklı olması sebebi ile yörede yapı malzemesi olarak sıklıkla kullanılmaktadır. Bölgede en çok kullanılan yapı tekniği ise ahşap yığma yapı sistemidir.

Borçka ilçesindeki camiler de geleneksel yığma ahşap tekniğinde olduğu gibi taş temel ayakları üzerinde ahşap birim elemanların üst üste yığılması ile oluşturulmuştur. Bodrum katları genellikle yığma taş iken diğer katlar ahşaptan oluşmaktadır. Döşeme kirişlerinin kesitleri 15-20 cm arasındadır ve üst üste iki adet konulur. Bu kirişlerden üstteki alttakine göre daha ince kesitlidir (Şekil 3). 4-6 cm kalınlığındaki ahşap elemanlar kalın kirişlerin üstüne yığılarak konulur ve ek yerlerinde kullanılan yapı elemanı (Şekil 3) ile birbirine tutturulur. Yöreye özgü bir görüntü oluşturan bu elemanlar düz ve sade bir görünümde ya da farklı süslemelerle bezenmiş olabilir. Aynı elemanlar kapı boşluklarını sınırlama amacıyla da kullanılmıştır (Şekil 3). Yapının köşe noktalarında ahşap elemanlar dışarıya taşırılmıştır. Harimde bulunan sekiler ile mahfilde bulunan balkonları oluşturmak için üst üste konulan kirişlerin arasından dik yönde geçen ara kirişler kullanılır. Yapılar düz ahşap tavana sahipken ortada kubbe ya da dörtgen göbekler bulunur. Yapılar dışarıdan kırma çatı ile kapatılır.

Şekil 3. (Solda) Döşeme kirişleri, (Ortada ve Sağda) Ahşap elemanların birleşim yerlerinde ve kapı boşluklarını sınırlamak amacıyla kullanılan yapı elemanları (Rümeysa Coşkun, 2018)

3.2. Plan Özellikleri

Çalışma kapsamında ele alınan camilerin planları benzer özellikler göstermektedir.

Bölgenin eğimli arazi yapısı yapıların genellikle cephelerde farklı kat sayılarında olmasına neden olmuştur ve camiler genellikle bodrum, harim ve mahfil kat olmak üzere üç katlı bir düzene sahiptirler.

Harim katları kareye yakın bir plana sahiptir ve giriş kapılarının yanında zemin kotundan 20-25 cm kadar yükseltilmiş sekiler, giriş kapısı ekseninde mihrap ve mihrabın yanında ise minber yer almaktadır. Genellikle U şeklinde olan mahfil katlarının balkon çıkıntısı bulunmaktadır. Balkon çıkıntısı da harim kattaki sekiler gibi yükseltilmiştir. Mahfil katlara girişler harimdeki sekilerde bulunan merdivenler ile sağlanmaktadır.

Camilerin açık veya kapalı son cemaat yerleri bulunmaktadır. Açıkta bulunan son cemaat yerlerinin üzeri sundurmalar ile kapatılmıştır.

3.3. Camili Köyü Merkez Camisi

Borçka İlçesi'ne 22 km uzaklıkta bulunan Cami, Gürcüce Macahel Bölgesi olarak adlandırılan Camili Köyü'nde bulunmaktadır. Yöre halkı caminin Türkiye-Gürcistan sınırı çizilmeden önce Gürcistan bölgesinde olduğunu ancak sınırlar çizildikten sonra yöre halkı tarafından sökülüp Türkiye sınırları içerisinde tekrar inşa edildiğini aktarmıştır. Gürcistan'daki özgün konumu hakkında bir bilgi elde edilememiştir.

Yapı üzerinde kitabesi bulunmadığından kesin yapım tarihi bilinmemekte olup, Osmanlı padişahı 2.Mahmut döneminde 1819 yılında Batum vilayetinin Macahel kazasındaki Camili Köyü Camisi için yazılan bir imam-hatip görevlendirme beratından yapılış tarihi ile ilgili yaklaşık bilgilere ulaşılmıştır. Bu berat bilgilerinden caminin yapılış tarihinin 1819'dan önce olduğu anlaşılmaktadır. Yöre halkından edinilen bilgilere göre 1855 yılında meydana gelen bir çığ felaketinden sonra cami yıkılmış ve köy halkı tarafından yeniden inşa edilmiştir. Yapı 21.10.2005 yılında Trabzon Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından tescillenmiştir, 2018 yılında ise restore edilmiştir (Taşkan, 2011: 8).

Yaklaşık olarak kare bir plana sahip olan camiye giriş, yapının kuzey cephesindeki üzeri sundurma ile örtülmüş olan son cemaat yerinden, harimin orta eksenindeki iki kanatlı ahşap kapı ile sağlanmaktadır. Yapının bir diğer girişi ise doğu cephesindeki günümüzde aktif olarak kullanılmayan tek kanatlı ahşap kapıdır. Giriş kapısı ekseninde, zemin kotundan yüksekteki bir dikdörtgen çerçeve içine yerleştirilmiş, yarım daire formlu ahşap bir mihrap bulunmaktadır. Mihrabın sağ tarafında ahşap minber (Şekil 5), sol tarafında ise vaaz kürsüsü yer almaktadır. Giriş kapısının sağ ve sol tarafında sekiler mevcuttur. Sağ taraftaki sekide bulunan ahşap merdiven ile eğrisel bir formda olan mahfil katına çıkış sağlanmaktadır. Harimin üstü yanlarda düz ahşap tavanla, asıl mekan ise bağdadi bir küçük kubbeye örtülmüştür (Şekil 7). Tavanın tümü yatay ve dikey olarak duvardan duvara atılan ahşap hatıllarla oturtulmuş olup, kubbenin köşelerine gelen kısımda dört ahşap dikme bulunmaktadır (Aytekin, 1996: 178). Üst örtüyü taşıyan dört adet ana ahşap dikme ile birlikte mahfil katı taşıyan iki adet ahşap dikme daha bulunmaktadır (Şekil 4 ve Şekil 6).

Cami kot farkından dolayı güney cephesinden üç kat, ana giriş cephesi olan kuzey cephesinden ise iki kat yüksekliğinde görünmektedir. Bodrum kat yığma taş yapım tekniği ile inşa edilmişken diğer katlar yığma ahşaptır. Yapının kuzey, doğu ve batı cephelerinde beşer adet, güney cephesinde ise yedi adet olmak üzere toplam yirmi iki adet penceresi mevcuttur.

Şekil 8. Camili Köyü Merkez Camisi kuzey, doğu, güney ve batı cepheleri (Rümeysa Coşkun, 2018)

3.4. Muratlı Köyü Cami

Cami, Gürcistan sınırındaki eski ismi Maradit, günümüzdeki ismi ise Muratlı olan köyde, Çoruh Nehri kıyısında (Eroğul, 1993: 76) yer almaktadır.

Yapının ikisi harime girişi sağlayan kapılar üzerinde, birisi minberde, diğeri de mahfil katının köşk çıkıntısında olmak üzere dört adet kitabesi bulunmaktadır. Kapı üzerinde yer alan kitabelerden birinde caminin Hicri 1263, Miladi 1846 tarihinde Aslanoğlu Ahmet Usta tarafından yaptırıldığı, diğer kitabede ise Sağır Hüseyin Oğlu Hasan'ın kendi adına mihrab ve minberi, babası Hüseyin Ağa adına ise mahfil katını yaptırdığı yazmaktadır. Minber kitabesinde "Sahibü'l-hayrat ve'l-hasenat Uzunhasan Zade Hüseyin Alemdar Hicri 1263", Mahfil kitabesinde ise "Sahibü'l-hayrat ve'l-hasenat, Kakize Sağıroğlu Hüseyin Ağa 1263" yazılıdır. (Taşkan, 2011: 32-33). Rus işgali sırasında zarar gören caminin yıkılan özgün ahşap minaresi de 1979 yılında yeniden inşa edilmiştir. Yapı 26.07.2002 yılında Trabzon Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından tescillenmiştir (Taşkan, 2011: 32).

Cami yaklaşık olarak 15.25 x 12.80 m ölçülerinde olup, kareye yakın bir plana sahiptir. Bodrum, harim ve mahfil katlarından oluşmaktadır. Son cemaat yerine kot farkından dolayı üç basamaklı bir merdivenle giriş sağlanmaktadır. Son cemaat yeri orta akstan harime girişi sağlayan bir hol ile üç bölüme ayrılmıştır (Şekil 9). Söz konusu bu hol haricindeki kısımlar günümüzde kullanılmamaktadır. Son cemaat yerinden harime giriş ise iki adet ahşap kapıyla sağlanmaktadır (Şekil 13). Harimin orta ekseninde üstten yarım kubbeyle örtülmüş ve bir çerçeve ile sınırlandırılmış ahşap bir mihrab bulunmaktadır (Şekil 13). Mihrabın sağ tarafında ise ahşap minber yer almaktadır. Giriş kapısının sağ ve sol tarafında iki adet seki bulunur. Sekilerde bulunan ahşap merdivenlerle mahfil kata çıkış sağlanmaktadır. Mahfil katı 'U' şeklinde olup, orta ekseninde köşk çıkıntısı mevcuttur (Şekil 12). Harimin tavanı ortada bağdadi kubbe, kenarlarda ise düz ahşaptan oluşmaktadır. Artvin'deki camiler içinde en büyük açıklıklardan birine sahip olan kubbe on yedi adet ahşap dikme ile taşınmaktadır. Çatısı ise kırma çatı ile örtülüdür.

Doğu ve güney cephesinde açıkta kalan bodrum katı taş olan yapının diğer katları tamamen ahşaptandır. Minare de taştan inşa edilmiştir. Kare formlu bir kaide üzerinde yer alan minare dairesel bir formdadır ve batı cephesinde yer alır. Camide kuzey ve güney cephelerinde sekizer, doğu cephesinde on iki ve batı cephesinde on adet olmak üzere toplamda otuz sekiz adet dikdörtgen formda ahşap giyotin pencere bulunmaktadır (Şekil 10 ve Şekil 11). Caminin güney cephesinde mihrab çıkıntısı okunabilmektedir (Şekil 10).

Şekil 13. Muratlı Köyü Camisi kapı, minber ve mihrap detayları (Taşkan, 2011: 130, 133, 135)

3.5. Düzköy Cami

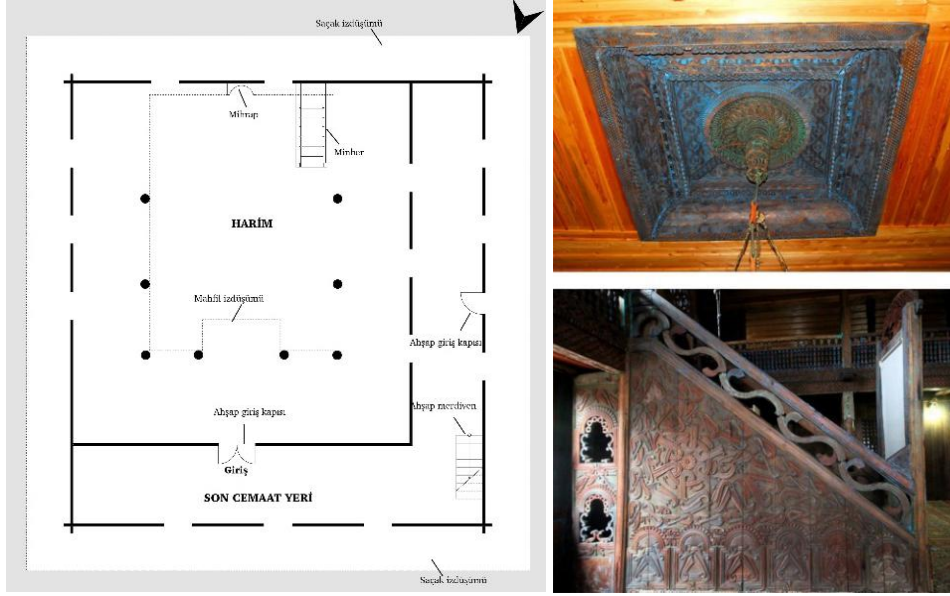
Yapı Borçka ilçesine 5 km uzaklıkta bulunan Düzköy köyünde yer almaktadır.

Mihrabın üzerinde yer alan kitabeğe göre yapı hicri takvime göre 1266, miladi takvime göre 1850 yılında inşa edilmiştir. Yapının günümüzde tescili bulunmamaktadır.

Bodrum, harim ve mahfil katından oluşmaktadır. Bodrum kat girişi kuzey cephesinden sağlanmaktadır. Bu mekan geçmişte medrese olarak kullanılırken günümüzde Kur'an-ı Kerim derslerinin verildiği bir mekan olarak kullanılmaktadır. Bodrum kat üzerinde yer alan harim katı yaklaşık 11.40 x 11.00 m ölçülerinde kare planlıdır (Aytekin, 1996: 183). Son cemaat yeri "L" şeklinde bir plana sahiptir (Şekil 14). Üç basamaklı, yöreye özgü keveke taşından yapılmış bir merdiven ile son cemaat yerine giriş sağlanmaktadır (Şekil 16). Harime giriş son cemaat yerinden çift kanatlı ahşap bir kapı ile sağlanmaktadır. Giriş kapısının ekseninde ahşap mihrap ve mihrabın sağında yine ahşaptan yapılmış olan minber bulunmaktadır. Mahfil kata son cemaat yerinde bulunan ahşap merdivenle çıkılır. Mahfil, orta ekseninde balkon bulunan 'U' şeklinde bir plana sahiptir (Şekil 17). Tavanı düz ahşaptan olup ortasında kubbe yerine kare planlı bir göbek mevcuttur (Şekil 15). Yapı dışarıdan kırma çatı üzeri kiremit kaplıdır.

Yapı arazideki kot farkından dolayı batı ve güney cephesinden üç katlı, diğer cephelerden ise iki katlı olarak görülmektedir. Bodrum katı moloz taştan diğer katlar ise yığma ahşaptan oluşmaktadır. Caminin kuzey cephesinde sekiz, doğu cephesinde dokuz, güney cephesinde altı, batı cephesinde ise üç adet olmak üzere toplam yirmi altı adet penceresi bulunmaktadır. Harim kat hizasındaki pencereler ahşap giyotindir. Mahfil kat hizasındaki pencerelerin önünde ahşap ızgaralar kullanılmıştır (Şekil 16).

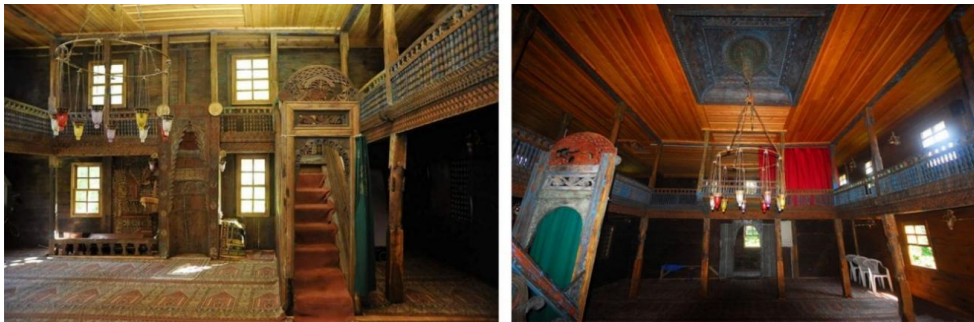
Caminin tescilinin bulunmaması bakım ve onarım işlemlerinin yöre halkı tarafından yapılmasına sebep olmaktadır. Düzenli ve bilinçli bakımların yapılmaması ise yapıda gözle görülür sorunları ortaya koymaktadır. Caminin maruz kaldığı yoğun yağışlardan ötürü dış cephesinde ve doğramalarında bozulmalar gözlenmektedir. İç mekan elemanlarında yöre halkının uyguladığı boyama işlemleri ve bakım ihtiyacı okunabilmektedir.

Şekil 14. (Solda) Düzköy Camisi harim katı plan krokisi (Rümeysa Coşkun, 2020) Şekil 15. (Sağda) Düzköy Camisinin tavan ve minber detayları (Cambaz, 2014)

Şekil 16. Düzköy Camisi batı, kuzey, güney ve doğu cepheleri (Karadeniz Kültür Envanteri, 2020)

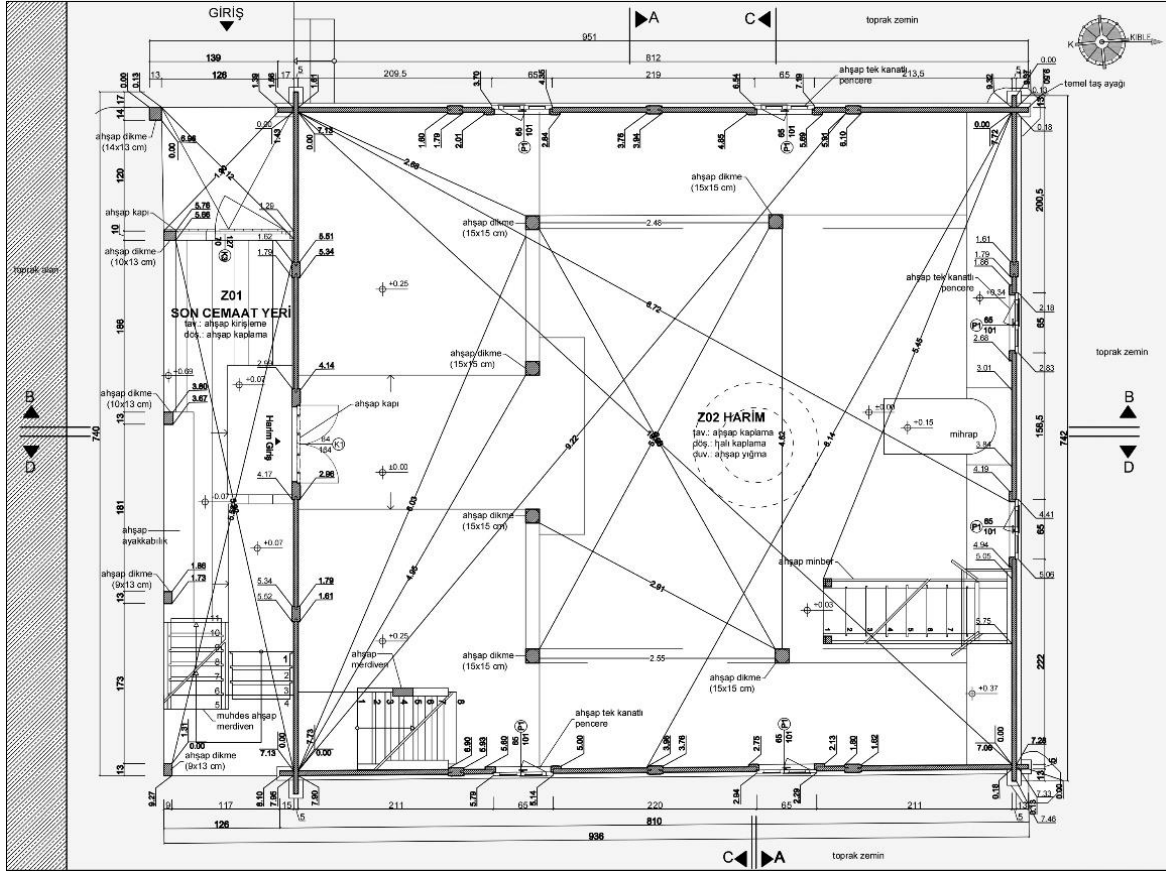

Şekil 17. Düzköy Camisi iç mekanı (Cambaz, 2014)

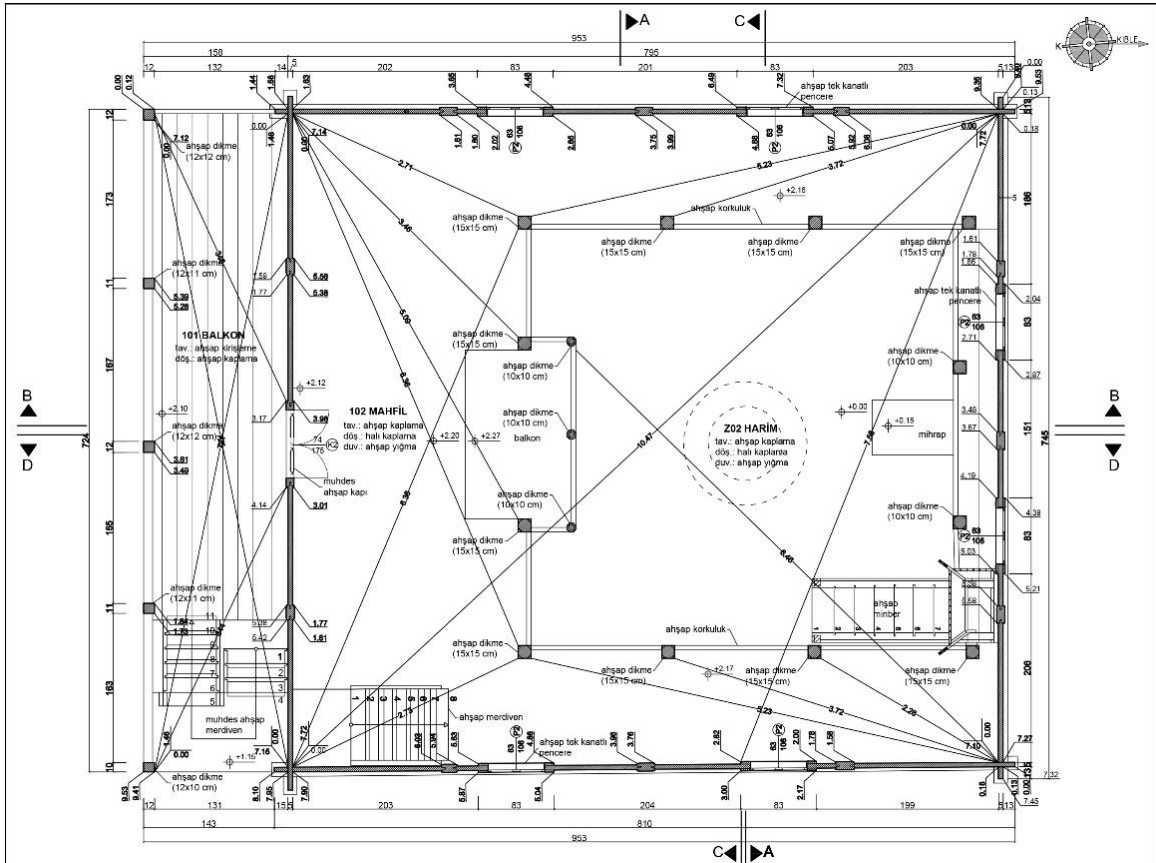
3.6. İremi Cami

Yapının kitabesinde yer alan bilgiye göre yapım tarihi 1851'dir. Camili Camisi'nde olduğu gibi, yöre halkı caminin Türkiye - Gürcistan sınırı çizilmeden önce Gürcistan bölgesinde

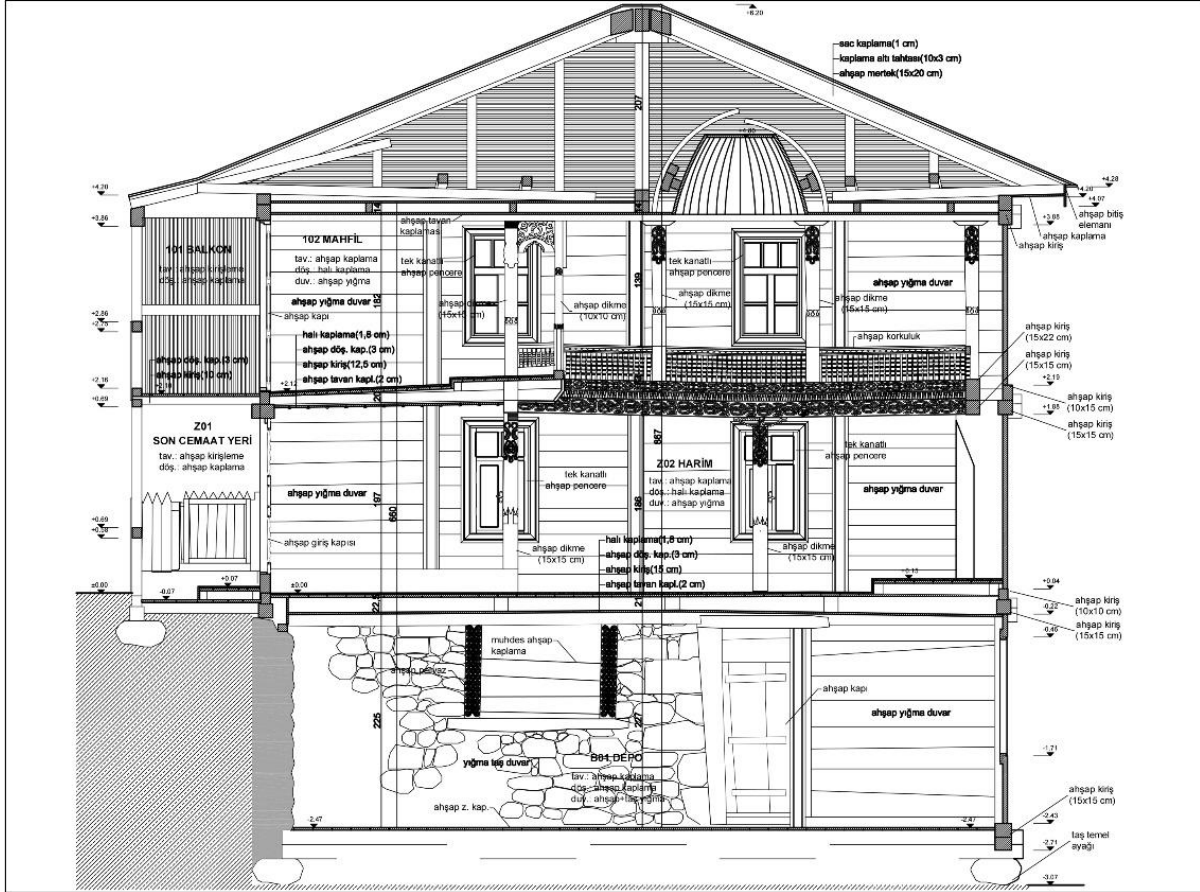

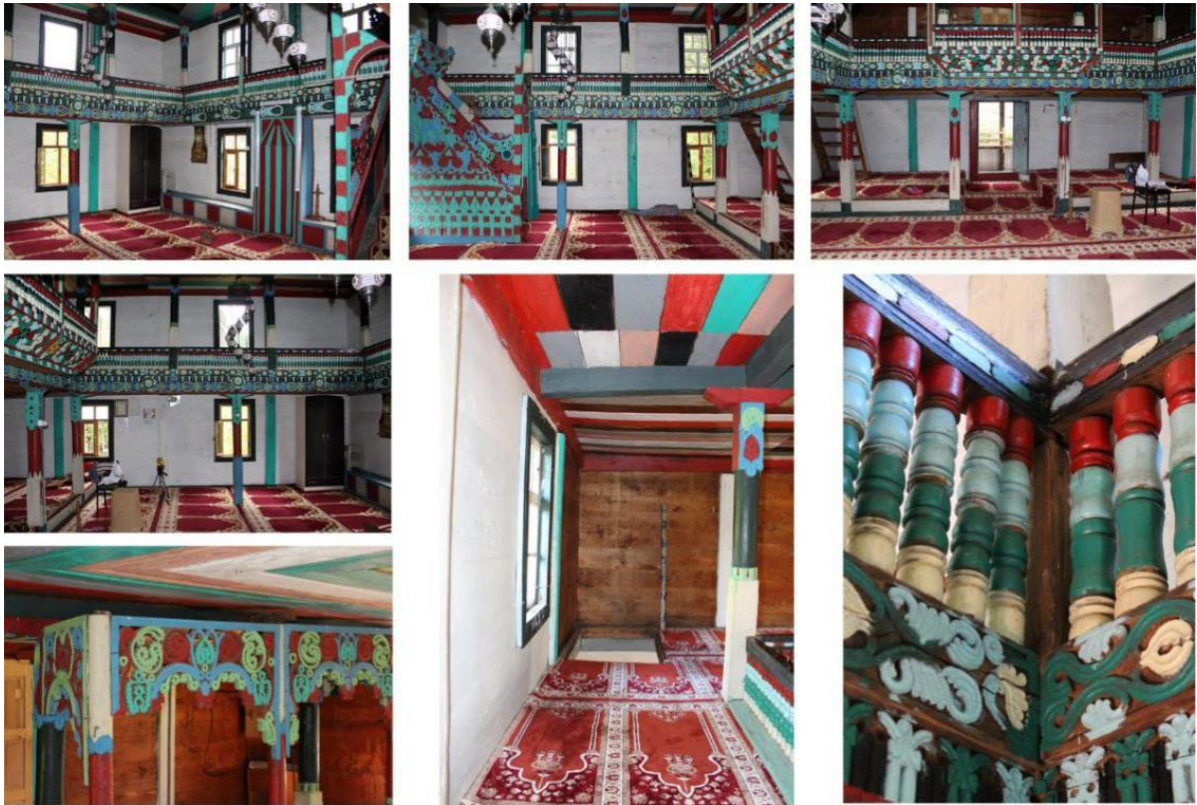
Şekil 19. İrem Camisi harim katı planı (Rümeysa Coşkun, 2020)

Şekil 20. İrem Camisi mahfil katı planı (Rümeysa Coşkun, 2020)

Şekil 21. İremit Camisi B-B Kesiti (Rümeysa Coşkun, 2020)

Şekil 22. İremit Camisi iç mekanı (Rümeysa Coşkun, 2018)

Cephe Özellikleri

Caminin batı cephesinde bodrum katının tamamı ile doğu cephesinde bodrum katının bir kısmı yığma taş duvar olup, diğer kısımlar yığma ahşap tekniğinde inşa edilmiştir. 2019 yılında geçirdiği onarımdan önce yapının cepheleri ana girişin yer aldığı kuzey cephesi, taş duvarlar ve taş temel ayakları dışında muhdes sac malzeme ile kaplanmıştır. Bu sebeple sadece kuzey cephesinde özgün yığma ahşap tekniği görülebilmektedir (Şekil 23). Yapının kuzey cephesinde kot farkından dolayı zemin ve birinci kat görülmektedir. Harime ve mahfil kata girişler bu cephede yer alan ahşap kapılardan sağlanmaktadır. Batı cephesinde bodrum kat hizasının bir kısmı ile zemin ve birinci katın tamamı görülebilmektedir. Güney cephesinde ise yapının bodrum, zemin ve birinci katları okunabilmektedir. Doğu cephesinde de batı cephesinde olduğu gibi bodrum kat hizasının bir kısmı ile zemin ve birinci katın tamamı görülebilmektedir. Son cemaat yeri ve bodrum kata girilen kapılar bu cephe üzerinde yer almaktadır (Şekil 23).

Şekil 23. İrem Camisi kuzey, doğu, güney ve batı cepheleri (Rümeysa Coşkun, 2018)

Malzeme, Bozulma ve Dönem Analizleri

Çalışma sırasında rölöve çizimleri ile belgelenen yapının daha sonra malzeme tespitleri, bozulma ve dönem analizleri yapılmıştır.

Yapıda kullanılan ana malzeme ahşap ve taştır (Şekil 24 ve Şekil 27).

Ahşap			Taş		Diğerleri				
	Ahşap Yığma Duvar		Ahşap Doğrama		Ahşap Mertek		Yığma Taş Duvar		Cam
	Ahşap Dikme		Ahşap Tavan Kaplaması		Ahşap Kiriş		Sac Kaplama		Halı Kaplama
	Ahşap Döşeme		Yapısal olmayan ahşap elemanlar						

Şekil 24. İrem Camisi malzeme analizi lejanti (Rümeysa Coşkun, 2020)

Strüktürel açıdan yapı iyi durumda olmakla beraber yöre halkının bilinçsiz müdahalelerinden kaynaklı bazı sorunlar tespit edilmiştir. Bunlardan en önemlileri iç

mekandaki ahşap elemanların renklendirilmesi, cephelerin ve çatının yağışlara karşı koruma sağlamak amacıyla sacla kaplanması, taş malzeme yüzeyindeki derz kayıpları ve bitkilenme, çatının özgün haline uygun olmayan bir şekilde 1980'li yıllarda yeniden inşa edilmesidir (Şekil 25). Ayrıca çalışma sürecinin devam ettiği 2019 yılında, tescili bulunmayan yapıya yöre halkı tarafından bilinçsiz ve kontrolsüz bir şekilde bakım onarım işlemi uygulanmış, bu onarımlar da fotoğraflarla belgelenmiştir (Şekil 28).

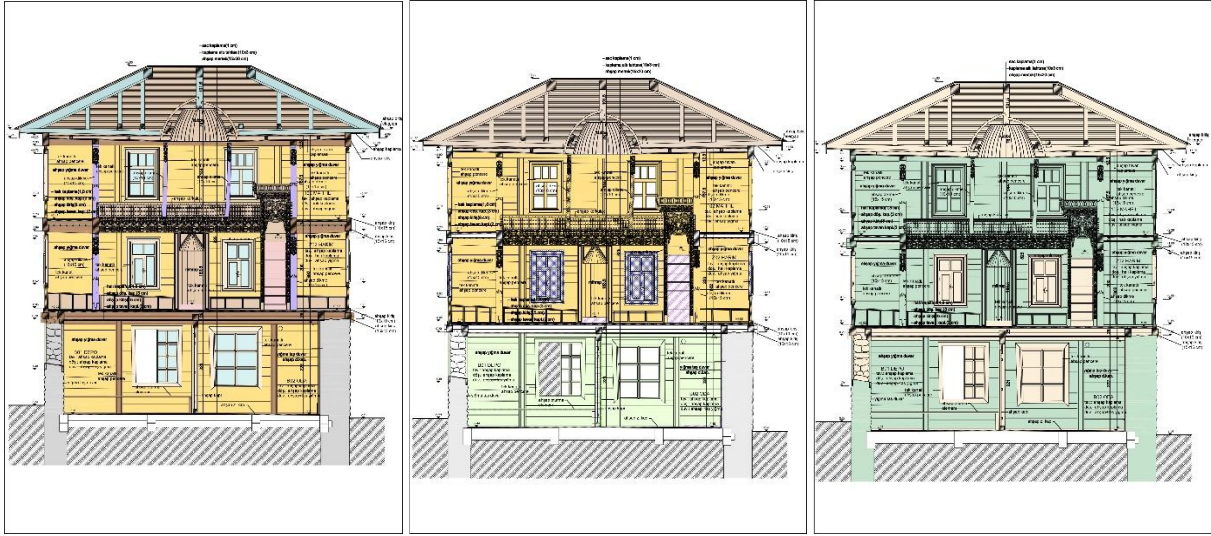
Strüktürel	Taş	Ahşap	Niteliksiz Müdahaleler	
Çatlaklar	Taş Yüzeyde Derz Harcı Kaybı	Ahşap Malzeme Yüzeyinde Neme Bağlı Renk Değişimi	Doğrama Değişimi	Boşluk Açma-Kapama
Yataydan ve Düşeyden Şaşma	Taş Malzeme Kaybı	Ahşap Malzemede Parça Kaybı	Boya	Yeniden Yapım
	Bitkilenme		Kaplama Değişimi	Niteliksiz Ek

Şekil 25. İrem Camisi bozulma analizi lejantı (Rümeysa Coşkun, 2020)

Dönem analizi yapının inşa edildiği tarihi olan 1851 ile yöre halkının müdahaleleri gerçekleştirdiği 1980'li yıllar esas alınarak yapılmıştır (Şekil 26 ve Şekil 27).

I. Dönem (1851)
II. Dönem (1980 ler)

Şekil 26. İrem Camisi dönem analizi lejantı (Rümeysa Coşkun, 2020)

Şekil 27. İrem Camisi A-A kesiti malzeme, bozulma ve dönem analizleri (Rümeysa Coşkun, 2020)

Şekil 28. İrem Camisi onarım aşamaları ve sonrası (Rümeysa Coşkun, 2019)

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Gürcistan ile sınır komşusu olan Borçka ilçesi iki ülke arasında bir kültür köprüsü olması açısından büyük bir öneme sahiptir. Bozulmamış doğasının keşfedilmesi ile son yıllarda doğa turizmine açılan ilçe, yörenin mimari özelliklerini yansıtan birçok dini yapısı ile de ilgi çekmektedir. Bu çalışmada ele alınan camiler de 19. yy'a tarihlenen yığma ahşap yapım sistemine sahip camilerdir. Makale kapsamında bu camilerin değerlerini ön plana çıkarıp camilerin mevcut doğa turizmine katkı sağlayarak korunmasına katkı sağlanabileceği ortaya konulmak istenmiştir.

Borçka ilçesinde çok sayıda dini mimari örneği mevcuttur. İlçenin çalışma kapsamında ele alınması sonucunda farklı yapım sistemlerine ait camilere rastlanmış olup, yığma ahşap sistemin yörede sivil ve dini mimari örneklerinde en çok tercih edilen sistem olması, bu yapım sisteminin bölge ile ilişkilendirilmesine sebep olmuştur. Yapılan literatür taramalarında bölgedeki camilerle ilgili çalışmalar mevcut olmasına rağmen bunların yapıların süslemelerini ele aldığı (Eroğul, 1993; Taşkan, 2011), mimari özelliklerine göre hazırlanan çalışmalar da ise daha genel başlıklar altında incelendiği görülmüştür (Aytekin, 1996). İrem Camisi'nin ise herhangi bir çalışma kapsamında ele alınmadığı ve henüz koruma kurulu tarafından tescillenmediği fark edilmiştir. Bu makale ile aynı döneme tarihlenen ve aynı yapım sistemine sahip bu camilerin bir başlık altında toplanarak koruma bilincinin oluşturulması ve İrem Camisi'nin belgelenmesi amaçlanmıştır.

Makale kapsamında Borçka ilçesinde bulunan ahşap camilerin mimari özellikleri ve kültür mirası değerleri incelenmiş ve İrem Camisi, 2018 yılındaki mevcut durumunu yansıtan rölöve çizimleri, dönem, malzeme ve bozulma analizleri ile belgelenmiştir.

Çalışma sonucunda camilerin yapım sistemleri dışında harim kat plan kurgularında benzerlikler görülürken, mahfil kat ve son cemaat yeri plan çözümlerinde birbirlerinden ayrıldıkları gözlemlenmiştir. İncelenen tüm camilerde cephelerdeki kat sayılarının, arazi eğiminden dolayı farklı olduğu görülmüştür. Tarihi eser niteliği taşıyan bu camilerden Camili Köyü Merkez ve Muratlı Köyü Camileri tescillenirken Düzköy ve İrem camileri henüz tescillenmemişlerdir.

Borçka ilçesinde bulunan bu camiler, kullanılan yapım sistemleri, yöreye özgü ahşap malzeme ile inşa edilmeleri ve bölgenin geçmiş kültürünü yansıtmaları açısından büyük bir öneme sahiptirler. Yöre halkı geçmişten beri bu camileri sahiplenerek günümüze kadar ulaşması için çaba göstermişlerdir. Aktarılan bu kültür günümüzde de yöre halkında aynı şekilde devam etmekte, ancak henüz tescili yapılmamış olan camiler halk tarafından koruma amacıyla bilinçsiz müdahalelere maruz kalmaktadır. Çalışma sürecinde İrem Camisi üzerinde uygulanan bilinçsiz ve tarihi yapının özgünlüğüne zarar veren onarımlar da bu durumu desteklemektedir.

Yapılar tescillenip koruma altına alınmadıkları ve halka camilerin önemi ve nasıl korunması hakkında gerekli bilgilendirmeler yapılmadığı takdirde özgün niteliklerini kaybetme tehlikesi ile karşı karşıyadırlar. Bu çalışma ile bölgede bulunan camilerin kültürel miras değerleri vurgulanmış ve mevcut doğa turizmde bu mimari eserlerin de yer alabileceği gösterilmek istenmiştir. Bu şekilde tarihi eser niteliğindeki bu camilerin bilinçli bir şekilde özgünlüğünü kaybetmeden korunarak geleceğe aktarılması amaçlanmıştır.

Bilgilendirme / Teşekkür

Bu makale Yıldız Teknik Üniversitesinde Dr. Öğr. Üyesi Banu ÇELEBİOĞLU danışmanlığında yürütülmekte olan, “Artvin, Borçka İlçesindeki Ahşap Camiler ve İremit Camisi Koruma Projesi Önerisi” başlıklı yüksek lisans tezi kapsamında hazırlanmıştır.

Aksi belirtilmediği takdirde makalede kullanılan şekiller ve çizelgeler belirtilen yazar tarafından, belirtilen tarihte üretilmiştir.

Makaleye buldukları katkılarından dolayı sayın hakemlere teşekkür ederiz.

Çıkar Çatışması Bildirimi

Bu makalede araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur, olası bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKLAR

Kitap

BOSTANCIOĞLU, E., 2014. *Ahşap yapım sistemleri*. 1. Baskı. İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi Yayınları.

Dergide makale

NEFES, E. ve GÜN, R., 2016. Çorum / İskilip'te çantı tekniğinde inşa edilmiş iki cami: Sanayi Marangozlar ve Tavukçuhoca Camileri. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 15 (30), s. 299-309.

ZORLU, T., 2017. Karadeniz Bölgesi'nde ahşap camiler: Trabzon örneği. *Mimarlık Dergisi*. 53 (395), s. 46-52.

Tez

AYTEKİN, O., 1996. *Artvin'deki mimari eserler*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Yüzüncü Yıl Üniversitesi.

CENGİZ, S., 2015. *Doğu Karadeniz'de kırsal mimari: Rize-Fındıklı-Hara Köyü-Köseoğlu Osman Cengiz evi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Teknik Üniversitesi.

EROĞUL, Y., 1993. *Doğu Karadeniz Bölgesi'ndeki (Merkez Artvin ve ilçeleri) yapılarda bulunan kalem işi bezeme sanatı*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi.

GÜLEÇOĞLU, H. N., 2019. *Artvin geleneksel evlerinde cephe tipolojisi üzerine bir inceleme*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Karadeniz Teknik Üniversitesi.

TAŞKAN, D., 2011. *Artvin ili Borçka ve Hopa ilçeleri camilerinde ahşap süslemeler*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi.

İnternet kaynağı

BORÇKA BELEDİYESİ, 2019a. *Borçka tarihi* [çevrimiçi]. Erişim adresi: <https://www.borcka.bel.tr/haberler/borcka-tarihcesi/> [Erişim tarihi 20 Şubat 2020].

BORÇKA BELEDİYESİ, 2019b. *Tarihi Muratlı Camii* [çevrimiçi]. Erişim adresi: <https://www.borcka.bel.tr/turizm/tarihi-muratli-camii/> [Erişim tarihi 17 Şubat 2019].

CAMBAZ, M., 2014. *Borçka Düzköy Camii* [çevrimiçi]. Erişim adresi:

http://www.mustafacambaz.com/details.php?image_id=39693 [Erişim tarihi 18 Şubat 2020].

GOOGLE EARTH, 2020. *Borçka* [çevrimiçi]. Erişim adresi:

<https://earth.google.com/web/@41.36273685,41.71120473,380.04171513a,63179.54589707d,35y,0h,0t,0r> [Erişim tarihi 7 Şubat 2020].

KARADENİZ KÜLTÜR ENVANTERİ, 2020. *Düzköy Merkez Camii*. [çevrimiçi]. Erişim adresi:

<https://karadeniz.gov.tr/duzkoy-merkez-camii/> [Erişim tarihi 5 Şubat 2020].

Biyografiler

Rümeysa COŞKUN

1992 Yılında Malatya'da doğmuş, İstanbul'da büyümüştür. İlköğretim ve lise öğrenimini İstanbul'da tamamlamış, lisans eğitimini Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi'nde mimarlık alanında almıştır. Halen Yıldız Teknik Üniversitesi'nde Rölöve ve Restorasyon yüksek lisans programında eğitimine devam etmektedir. Aynı zamanda özel bir mimarlık şirketinin tasarım ofisinde mimar olarak aktif görev almaktadır.

Banu ÇELEBİOĞLU

1975 yılında doğmuştur. Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Bölümü'nden 1998 yılında lisans, 2001 yılında Ömer Faruk TUNCER danışmanlığında hazırladığı tez ile yüksek lisans, 2008 yılında İsmet AĞARYILMAZ danışmanlığında hazırladığı tez ile doktora derecelerini almıştır. İstanbul kentsel dokümantasyon arşivinin oluşturulmasında, İçel, Mut Kentsel Mimarlık Envanteri, Türkiye Kültür Sektörü Projesi'nde, Future4HeritageCities: Innovating Preservation Management Policies of European Heritage Centers Threatened by Climate Change and Natural Hazards, Avrupa Birliği'nde ve Documentation & Analysis of Cartographical Information About Major Urban Settlements on Saudi Arabian Peninsula Between 18th-20th Centuries Through Ottoman Archives in Turkey'de, araştırmacı olarak yer almıştır. 2011'den beri ICOMOS üyesidir. 2007 yılında Fransa İletişim Bakanlığı'ndan davetli araştırmacı olarak ödül almıştır. 2001 yılından itibaren Yıldız Teknik Üniversite'sinde akademik kariyerine devam etmektedir.